

PROF. DR. NASRULLAH MÜBEŞŞİR EL-TIRAZÎ

DR. İHSAN SABRİ ÇEBİ

Prof. Dr. Nasrullah Mübeşşir El-Tırazî 15.3.1922'de Batı Türkistan'ın Tıraz kentinde (Kazakistan) doğdu. 1917-1930 yılları arasında Türkistan'ı Sovyet işgalinden kurtarmak için kurulan Türkistanı Kurtarış gizli hareketine başkanlık eden Şeyhülislam Mübeşşir El-Tırazî'nin oğlu ve Buhara'nın son kralı Emir Muhammed Alim Han'ın damadıdır. 1918-1930 yılları arasında işgalci Bolşevikler tarafından üç defa hapis, bir defa da sürgün cezasına çarptırılan Mübeşşir El-Tırazî millî mücadele hareketinin başarılı olamaması sebebiyle idama mahkûm edilince 1930 yılında sadece 7 yaşındaki oğlu Nasrullah El-Tırazî ile birlikte Afganistan'a hicret etmek zorunda kalmış, anası ve diğer kardeşleri Türkistan'da kalmışlardı.

Prof. Dr. Nasrullah El-Tırazî ilk, orta ve lise eğitimini Afganistan'da tamamladıktan sonra yüksek öğrenimini de Kabil Üniversitesi Fen Enstitüsünde tamamladı. Fars, Arap ve Osmanlı dili ve edebiyatları ve dinî ilimlerdeki eğitimini özel hocalardan ve babasından öğrendi. Mezuniyetinden sonra Kabil'de Fransız İstiklâl Lisesi'nde öğretmen olarak çalıştı.

1950'de Afganistan'dan babası ve ailesiyle birlikte Mısır'a gelen Nasrullah Tırazî 1951 yılında Mısır Millî Kütüphanesi Şarkiyat bölümünde çalışmaya başladı. 1958 yılında aynı bölüme başkan oldu. 1966-1967 öğretim yılından itibaren Ayn Şems, Kahire ve El-Ezher Üniversitelerinde Türkçe ve Farsça bölümlerinde Türk dili ve edebiyatı tarihi ve Fars dili ve edebiyatı derslerini vermeye başlamış ve ilerleyen yaşına rağmen hâlen bu üç üniversitede ders vermeye devam etmektedir. Türkçe ve tüm Orta Asya Lehçeleri, Arapça, Fransızca, Farsça, Urduca, Afganca (Poştu) bilen Nasrullah Tırazî bu üniversitelerde günümüze kadar şu dersleri vermiştir: Divan edebiyatı ve metinler, Türk arşivi ve yazmaları, Osmanlı Devletinde siyasî, askerî ve iktisadî nizamlar, Türkçe ve Farsça yazmalar ve bu yazmaları kataloglama usulleri, Mısır kütüphanelerinde çok kıy-

metli ve nefis Türkçe ve Farsça yazma eserler, Mukayeseli Türk edebiyatı, Divan şiiri ve edebiyatı, Türk dili, edebiyatı ve tarihi konularında yazılan müracaat kitapları, Türk lehçelerinden Uygurca, Çağatayca (Özbekçe), Azerîce ve Osmanlıca.

1967’de Türkiye, 1973’te Bulgaristan ve 1977’de İran Kültür Bakanlıkları tarafından resmî misafir olarak davet edilmiş Bulgaristan, Türkiye ve İran üniversitelerinde edebî ve tarihî konularda tebliğler takdim etmiştir.

1982 yılında Şarkiyat bölümünün sorumlu müsteşarı iken emekli olmuş ancak 1984’e kadar aynı kütüphanede danışman olarak çalışmalarına devam etmiştir. Millî Kütüphanede bulunan yirmi üç bin civarındaki Türkçe, Farsça, Urduca ve Afganca yazma ve basma eserin kataloğunu hazırladı.

1983 ve 1984 yıllarında yaz tatili dönemlerinde İstanbul Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezinde bibliyografya uzmanı olarak çalışmıştır.

Merkezi Londra’da bulunan “İslâmî Kültür Dirilişi Furkan Derneği”nin (Müessesetü’l-Furkan Li-İhya El-Türas El-İslâmî) düzenlediği İslâmî yazma kitapların kataloglama kurslarına (Kahire 1993, İstanbul 1994) derneğin bibliyografya uzmanı sıfatıyla hoca olarak katılmıştır.

14.02.1995’te Atatürk Kültür Merkezi Bilim Kurulu ve Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu yönetim kurulu tarafından Türk kültürü konusundaki çok değerli çalışmalarından dolayı Atatürk Kültür Merkezi şeref üyeliğine seçilen Tirazî’ye beratı Kahire Büyük Elçiliği’nde büyük bir törenle verilmiştir.

09.11.1995’te Marmara Üniversitesi tarafından Türk Dili ve Edebiyatı fahri doktora unvanı verilen Dr. Tirazî aynı tarihte Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu tarafından Ankara’ya davet edilmiştir. Prof. Dr. Tirazî’nin Türkiye tarafından takdirinden sonra birçok Arap ülkesinde gazete ve dergilerde röportajları yayımlandı, Arap dünyasının bu münasebetle Türkiye’den memnuniyeti açıkça belirtildi.

16.11.1995’te Kazakistan El-Farabî Üniversitesi rektörü tarafından Kazakistan İlimler Akademisine üye olarak seçileceği davetiyede işaret edilerek davet edilmesine rağmen üniversitedeki imtihanlarla meşguliyeti dolayısıyla katılama-

mıştır. Ekim 1996'da tekrar davet edilmişse de aynı tarihte Emir Timur Kongresinde bulunması sebebiyle Kazakistan'a gidememiştir.

5.12.1995'te Mısır Millî Kütüphane ve Millî Arşiv başkanı Prof. Dr. Mahmut Fehmi Hicazî tarafından organize edilen, T.C. Büyük Elçisi Yaşar Yakış ve İrcica Başkanı Prof. Dr. Ekmelüddin İhsanoğlu'nun da hazır bulunduğu bir törende Tırazî, Mısır ve Türkiye ilişkilerindeki faydalı çalışmalarından dolayı ödüllendirilmiştir. Bu törende Mısır üniversite profesörleri Tırazî'nin çalışmalarının iki ülke arasında faydalı etkileri olacağına işaret ederek Tırazî'ye teşekkür etmişlerdir.

Dr. Tırazî 1996 yılı Ekim ayında Emir Timur'un 660. doğum tarihi sebebiyle Özbekistan'da düzenlenen uluslar arası kongre dolayısıyla 61 yıl süren hicretten sonra vatanını ziyaret etmek fırsatını buldu. Daha önceden hazırlamış olduğu "Mısır Kütüphanelerinde bulunan Emir Timur ve Timurîler fihristi" adlı bibliyografya Özbekistan'ın Mısır Büyük Elçisi Dr. Şemsüddin Khan Babahan'ın ön sözü ile Kahire'de basıldıktan sonra kongre tarihinden önce Taşkent'e gönderildi. Dr. Tırazî kongrenin açılış gününde aynı konuda başarılı bir bildiri verdi. 31.10.1996 tarihinde Özbekistan Şarkşunaslık Devlet Üniversitesinde Prof. Nasrullah Tırazî'ye "Şeref Doktorası" muhteşem bir törenle verildi.

1997 Mart'ında T.C. Kahire Büyük Elçisi Sayın Yaşar Yakış Bey'in ikametgâhında, Mısır'daki Azerbaycan, Özbekistan ve Kazakistan büyük elçilerinin, Mısır'daki üniversitelerin Türkoloji üstatları ve talebelerinin katılımıyla kutlanan Nevruz kutlamalarında Arap misafirler için Türklerdeki Nevruz âdetini Arapça anlatmış daha sonra Osmanlı şairi Nefî'nin "Bahar Kasidesi"ni Özbekçe izafeler ile tercüme eyleyip inşad eylemiştir.

1997 Ekim'inde Ankara'da düzenlenen 4. Uluslar Arası Türk Kültürü Kongresine "Türklerin Fars Edebiyatına Hizmetleri" adlı tebliğle katıldı.

Ankara'daki bu kongreden sonra Özbekistan'a geçerek Buhara ve Hive'nin 2500. Yıl Kuruluş Bayramına davetli olarak katıldı. Bu tarihî kongre için Arapça olarak "13 yy. içinde Buhara ve Harezm vilâyetlerinin ilmî ve medenî hisselerine bir bakış" isimli bir eser yazdı ve Özbekistan Fen Akademisine hediye etti. Aynı konunun özetini de kongrede bir tebliğ olarak sundu. Resimli olan eserde Buhara

ve Harezmi bilgin ve allamelerinin biyografileri vardır. Dr. Nasrullah Tırazî'nin bu eserine ilâve olarak yazdığı bir başka eser de "Buhara ve Hive şehirlerinin tarihçe ve Asar-ı Atika ve Abideleri Kılavuzu" ismiyle Zülhaydar Sultan Taşkendî tarafından Özbekçeye tercüme edilerek Özbekistan Devlet Başkanına takdim edildi. Hüsn-ü kabul gören eser resimli olarak Taşkent'te basılmaktadır.

Prof. Nasrullah Tırazî fırsattan istifade ederek yıllardır ayrı kaldığı, hasret ateşi ile yandığı ata toprakları olan "Tıraz"ı Kazakistan'da ziyaret etmek ve topraklarını gözlerine sürmek fırsatını buldu. Oradaki yeğenleri, amcazadeleri, teyzezadeleri ve hemşehrilerini ziyaret etti. Büyük babası Seyyid Mahmud Abdülaziz Han, ata ve ecdadı ve kırk yıl evlâdının hasret ateşinde yanarak 1969'da vefat eden anasının kabirlerini ziyaret etti, topraklarını öpüp fatiha okudu.

Mısır'daki üniversitelerde yıllarca Türk lehçe ve şivelerinin öğretimi ile Türk kültürüne hizmet eden Dr. Tırazî'nin Mısır kütüphanelerinde bulunan Türkçe yazmaların kataloglarını hazırlaması da büyük bir kültür hizmetidir. Şimdilerde çok yaşlanan üstadın Allah'tan uzun ve sağlıklı bir ömür diliyor, hizmetinin ve eserlerinin devamını bekliyoruz.

Üstat Nasrullah Tırazî'nin yayımlanmış eserleri şunlardır:

1. Nurettin Abdurrahman Cami'nin Yazma ve Basma Eserler Kataloğu, Kahire 1964.
2. Farsça Yazmalar Kataloğu (1870-1963) 2 cilt+indeksler, Kahire 1967-68.
3. Minyatürlü Farsça Yazmalar Kataloğu, Kahire 1968.
4. Türkçe Yazmalar Kataloğu (1870-1980) I-II-III-IV, Kahire 1987-92 (V. Cilt İndeksler basılmakta.)
5. Türkçe Basmalar Kataloğu (1870-1960) I-II-III (III. Cilt İndeksli) Kahire 1982-83.
6. Farsça Basma Eserler Kataloğu (1870-1980) I. cilt indeksli, Kahire 1992.
7. Türkçe Basma Eserler Kataloğu'nun Eki (1970-1980) Kahire 1992.
8. Nerşahi'nin Tarih-i Buhara'sının Arapça Tercümesi, 3. Baskı Kahire 1995.

9. Farsça Gramer, Kahire 1978.
10. Diplomatik - Osmanlı Diplomatığı, 2. Baskı. Kahire 1989.
11. Osmanlı Türkçesinde Belâgat ve Aruz, Kahire 1986.
12. Muhtasar Osmanlıca Grameri, Kahire 1986.
13. Osmanlıca Vesikalar, Kahire 1985-86.
14. Farsça Yeni Edebî Üslûplar (Stiller), Kahire 1981.
15. Emir Timur ve Timurîler Hakkında Mısır Kütüphanelerinde Saklanmakta Olan Kaynaklar Fihristi, Kahire.

Dr. Nasrullah Tırazî'nin aşağıdaki eserleri de basılmaktadır:

1. Osmanlı Devletinde Siyasî, İdarî, Askerî ve İktisadî Nizamlar
2. Türkistan Tarihine Bir Bakış
3. Osmanlı Dil ve Edebiyatına Arap Dil ve Kültürünün Etkileri
4. Türkçe Yazma Eserleri Okuma, Kataloqlama ve Araştırma Metodu
5. Farsça Yazma Eserleri Okuma, Kataloqlama ve Araştırma Metodu
6. Divan Edebiyatından Seçmeler
7. Peyam-ı Hicran (Aziz Vatan Türkistan'dan Hicret Hasreti-Farsça Rubaî Şiir)
8. 13 Yüzyıl İçinde Buhara ve Harezmi Vilayetlerinin İlmî ve Medenî Hisselerine Bir Bakış (Resimli), Mısır İslâm Araştırma Merkezinde basılmaktadır.
9. Buhara ve Hive Şehirlerinin Kısaca Tarihçe ve Asar-ı Atika ve Abideleri Kılavuzu (Özbekçe olarak Taşkent'te basılmaktadır.)

Bunlardan başka Tırazî değişik dergi ve gazetelerde yayımlanan yüze yakın, Arapça, Farsça, Çağatayca ve Türkçe makale ve hikâyeleri, ilmî kongrelerde sunduğu tebliğleri ile Türk kültürüne hizmet etmiştir.

Bilim adamlığının yanında iyi bir şair olan Üstat Tırazî'nin Osmanlıca, Arapça ve Özbekçe şiirleri vardır. Şiirlerinin büyük bir kısmı vatan hasreti ile terennüm edilmiştir. Aşağıda bu şiirlerinden Özbekçe ve Osmanlıca birkaç örnek yer almaktadır.

Ulug Yurtim

Ulug yurtim seni kaytup körermen mi?
Ya ki dayim hecr otide küyermen mi?
Alangalı alevlerde küyüp yanup
İlden uzak yat yerlerde kalarmen mi?
Ulug yurtim seni kaytup körermen mi?!

King bağırında tugulgalı kördüm men derd
Milet gamgin, vatan meslub, havası serd.
Yıglab yurub katta boldım çehre hem-zerd
Bar mu kin halimge şefkat gılar bir merd
Ulug yurtim seni kaytup körermen mi?

Ey aziz ana yurtim kadring bülend
Kör balengni sürgün etip kılmey pisend
Senden uzak işret tüzgen baleng derdmend
Ötti ömri gam u hasret bilen her çend
Ulug yurtim seni kaytup körermen mi?

Kutlug yurtim seni firakingde küydüm
Ah u figan eyleb azablarni kördüm
Beş yıl zalim turmeside haps etilip
Hasretlerle imdi hayatımdan toydım
Ulug yurtim seni kaytup körermen mi?

İmdilikde kıldı Huda fazl u kerem
Yitmiş üç yıl devam etgen cangah elem
Kapkarangu kiceler hem bitse gerek
Nur-ı ümid körülmekde her subhidem
Ulug yurtim seni kaytup körermen mi?

Yaşa yurtim evlatlaringni hem uygat
Vatanperver hatun kızlarge di körset
Naz uykudan uygansınlar keldi fırsat
Ana yurtim azad bolgay kirek himmet
Ulug yurtim, seni İMDİ körermen mi?!

BAHTİYARLIK GÜNİ

Bolşevik berbat boldı
Vatanım azat boldı
Garibler vatan barıb
Köngülleri şad boldı.

Közlerim yaşga toldı
Kalbim bulsa çarpıldı
Ne mübarekdür bu haber
Türkistan azad boldı.

Yetmiş üç yıl isti'mar
Milletimni kılmışdı zar
Allahga şükürler bolsun
Koministler boldılar har.

Ne felaket günlerdi o!
Ne neketler çekdi mazlul
Türk milleti Rus zulmünden
Kördi azab kolı maglul.

Beş milyon şehid canı
Fida bolup tökdi kanı
Her katre kan üzre çıkdı
Gül ü lâle erguvani.

Yaşa yurtum yaşaya bol
İslamiyet sangadur yol
Gam u hasret kitti bitti
Gül açıldı, sen hem kel kül.

MÜBAREK HUŞ HABER

Ne mübarekdür haberler eşit onı
Radyolardan, bugün şadlık küni
Bitdi Ruslar hükmi u boldı vatan
Hür ü azad, milletim kutla şunı.

Bolşevik berbat bolup hem har u zar
Vatanım azad u hurrem mergzar
O muazzam şehidlerning kanıdan
Laleler çıkdı u boldı lalezar.

Yaşasın Türk illeri dayim ebed
Allah özi saklasın, etsin meded
Yaşasın respablikalar müstakil
Bitti hasret, bitti cevri-i müstebid.

Gül ü gülzar boldı Türkistan heman
Kutarıb bayraklarını şadman
Ulug tarihige işanıp te'sisde
Kurdılar devletlerini ba-aman.

İmdilikde ilden uzak bolmagil
Kitti hasret, gül açıldı sen de kül
Kel vatange, hiş u kavmler muntezir
Hatırlarını şad etip ularnı bul.

İmdilikde ilden uzak kalmas garib
Taşkaride yaşamak aybdur acib
Ah u efgan eyleding köp yıglading
Sür közinge topragını dür tabib.

Kel vatange bi-tereddüd kıbledür
Kıl tavaf, şehir-i diyar-ı Ka'bedür
Hazret-i peygamberimiz dediler:
Yurt sevgisi imandan bir şubedür.

Kel vatange, kel vatange şadkam
Hizmet et, caning fida bolsun tamam
Kel aziz yurtıng seni ister hemiş
Ka'be-i Türkdür bu hükm-i has u am.

VATAN

Singe bar mehrimni berdim lalezarımın vatan
Sen meni canım, hayatım, ruzigarımın vatan.
Mihriban tuğgan anam dek muhteremsin min üçün
Kuy-ı amalim mining namus u arımın vatan.
Gül kuçagında tuğuldum, hecir otide yaşadım
Kuvvetim, közlerdeki nurım, medarımın vatan.
Mu'teberdür ming her taşing, suung, topraklaring
Ming fida bolsun singe can, yog u barımın vatan.
Sinsiz alem mingezindan, sinsiz âğudur hayat
Tali'im, bahtım mining, nev-baharımın vatan.
Saklagaymin dayıma köksimni kalkan eyleban
Şevketim, şanı, gururum, ıftiharımın vatan.
Tırazî uygun körüp etti dürler iktibas
Sin üçüdi tökülen kan lalezarımın vatan.
İmdi istiklal singe bolsun mübarek Türk ili
Dayıma bol der eman, sevgili yarımın vatan!

RAHMETLİ ANAMA

Mihribanım, müştakım tatlı sühandanım anam
Sözlerinden dürr yağılan şeker-efşanım anam
Rahatımı görmeyen hali perişanım anam
Dag-u arman ile giden pa'k-damanım anam
Beni ister... bulmayan hüzninle suzanım anam.

Ben için kırk yıl kadar kılmış figan u naleler
Ögsülüp, hüngüreyip gözden akmış naleler
Dili nalan, gönli viran, kalbinde bitmiş laleler
Bolşevik zulm ü sitem kaydında itmiş valeler
Hasretimden ateş-i hicran içre büryanım anam.

Bir yerim ağrısa derhal bana Lokman izleyen
Cismimi omuzlayıp derdime derman izleyen
Hızla sağlam ol diye bana imkan izleyen
Gece gündüz ağlayup lutf u ihsan izleyen
Ömrünü kurban iden mihriban-ı canım anam.

Ağlasam şam u seher benimle bidar idiniz
Ağrısa biraz başım hadsiz dil-efkar idiniz
Yitmesün oğluma azar dip, haberdar idiniz
Cadelerde oynasam önümde huşyar idiniz
Başım üzre saye-ban, can u cananım anam.

Saklasın oğlumı dip örgülüp başım siler
Bana o baht u saadetlerni Allahdan diler
Öksümeden büyüsun dip dua-guyluk kılar
Gözlerinden yaş akarken hasretinden kan döker
Her sabah peşimde nalan u pervanem anam.

Akl u idrakim kemal bolduđı vakt siz yokdunuz
Nice ferzend ü ayalim olduğu vakt siz yokdunuz
Baht u devlet bulduđum vaktlerde siz yokdunuz
Aş u ekmek bi-melal olmuş zaman siz yokdunuz
Gözlerime tormulup bakan nigahbanım anam.

Ta kemal buldukça ben peşimde turmay gitdiniz
Delikanlı kametimi zere görmey gitdiniz
İl katarı devr ü dermanımı sürmey gitdiniz
Bi-vakt gelen kazadan yüz öğürmey gitdiniz
Ah dip takdire ten veren kader-danem anam.

Eyle destur han salup şimdi sizi yad ideyim
Evde Ku'an okutturup ruhunuzu şad ideyim
İyi ferzendler katarı her duada yad ideyim
Köhne kabristanıza gül ekdürüp abad ideyim
Canınız cennette olsun taze-vicdanım anam.